

Agerbrugets Tilstand i Danmark

for hundrede Aar siden sammenlignet med den
nuværende.

(Foredrag holdt i Landhuusholdnings-Selskabets Møde, den 3die Februar 1858
af Professor B. S. Jørgensen.)

Naar jeg har valgt Tidrummet for et Aarhundrede tilbage til Sammenligning med vore nuværende Forhold er det ikke skeet ganske vilkaarligt, thi det er nu omtrent 100 Aar siden at man først var betænkt paa ad Lovgivningens og Litteraturens Bei at forbedre Agerbrugets og Agerbrugerens Tilstand i Danmark; endskjondt denne Begyndelse kun var svag, og de Foranstaltninger, der bleve truffne, temmelig uvirksomme, og tredive Aar hengik for Maalet naaedes, tredive Aar fulde af Kamp med Pen og Ord, hvori Landets adleste Kræfter deeltog, fulde af Forhaabninger og Mismod og megen Vaklen og Usikkerhed fra Regjeringens Side, saa blev dog allerede dengang Spiren nedlagt til de senere saa heldbringende Reforme, og Grundtanken for disse var allerede dengang tilstede skjondt i en noget uklar og dunkel Form. Det kan derfor have sin Interesse at anstille en Sammenligning mellem Agerbruget i Danmark dengang og nu, og da Forholdene kun forandrede sig lidet og i hvert Tilfælde ikke til det Bedre i de paafølgende tredive Aar, ville vi uden at behøve at frygte for at begaae store Feiltagelser kunne vælge vore Exempler fra hele dette Tidrum.

Den 31te Martz 1755 udgif en kongelig Indbydelse, hvorved H. Ms. Undersaatter opmuntredes til at indsende almeennyttige oekonomiske og physiske Afhandlinger til Overhofmarskallen, Grev Adam Gottlob Moltke, der uden Bekostning for Forfatteren vilde lade dem ved Trykken bekjendtgjøre til Publicums Nytte. Dette fremkaldte et stort Fløe i den landoekonomiske og statistiske Litteratur. De indsendte landoekonomiske Afhandlinger samlede i det af Procantsler Pontoppidan udgivne oekonomiske Magazin, hvoraf fra 1757—64 udkom 8 tykke Bind; desuden udkom en stor Deel mindre og tildeels velstrevne Piecer om Agerbruget og Forslag til dets Forbedring. Af bekjendte statistiske Værker udkom Fr. Lützens: Deconomiske Tanker til høiere Eftertanke og Eutropii Philadelphii (Pontoppidan) Deconomiske Balance i disse Aar, som med en Frimodighed der dengang var sjelden fremstillede Manglerne ved Stats- og Landhuusholdningen og gjorde Forslag til Forbedringer. Men ogsaa ad Lovgivningens Bei søgte man at fremhjelpe Agerbruget; en Landvæjenscommission oprettedes 1757 og 1758—59 og 60 udkom de første Forordninger om Udstiftningen, der imidlertid bleve temmelig uirksomme. Den vaagnende Interessse for Landvæsenet fremkaldte ogsaa tvende praktiske Foranstaltninger af stor Betydning; 1761 tildeeltos Bønderne i Hirschholms Amt Hoverisfrihed og Arvesæste og fra 1764—67 foretoges de Forbedringer paa Bernstorfs Gods ved Kjøbenhavn, der havde Udstiftning, Hoverisfrihed og Selveiendom til Følge og hvorved snart en hidtil ubekjendt Velstand fandt Bei til disse forhen forarmede Bønder.

Spiren var saaledes nedlagt til en ny Udviklingsretning for det danske Agerbrug, men Fremgangen var langsom og først ved Aarhundredets Slutning lykkedes det at faae de Reformer gjennemførte, der siden have haft en saa velgjørende Indflydelse paa Agerbruget hos os! Grunden til at det ikke tidligere lykkedes skulle vi senere berøre; vi ville nu meddele nogle Træk af Landvæsenets daværende Tilstand,

og vælge navnlig til Sammenligning med de nuværende Forhold:

1) Udførsel af Korn m. m. og

2) Landeiendommernes Priis.

Martfeldt i hans „Kornhandelens Plan“ angiver efter Toldlisterne Kongeriget's og Hertugdømmernes aarlige Udførsel til Norge og Udlandet i Gjennemsnit af de 9 Aar fra 1763—71 til:

2900	—	Ørde
56,900	—	Rug
157,800	—	Byg
58,500	—	Malt
92,100	—	Havre
6000	—	Øryn

tilsammen 374200 Ødr.

og naar dertil komme Ørter og Boghvede, som ikke er medtaget, kan den aarlige Udførsel vel anslaaes til omtrent

425000 Ødr.

I Aarene 1852—56 udgjorde Udførselen i Gjennemsnit:

3,728,731 Ødr.

i 1855 alene 4,584,183 Ødr. Vi ville imidlertid kun betragte det første af disse Aar, 1852, noget næriere, hvor Udførselen udgjorde 3,352,184 Ødr.. Af denne Udførsel var nemlig:

729,409	Ødr.	Øvede
199,611	—	Rug
1,405,551	—	Byg
716,763	—	Havre.

Det er saaledes ikke alene Løndeantallet der er forøget, men det er navnlig Mængden af de værdifulde Kornarter. Af Øvede udførtes 1852 ligesaamange Ødr. som af Havre, medens Forholdet mellem Udførselen af Øvede og Havre fra 1763—71 var som 1: 32. Og dog betegner end ikke dette Forholdet tilstrækkeligt, thi tages Hensyn til Kornets Bestaffenhed bliver Forholdet endnu mere til Ugunst for hine Løder. Alle Forfattere ere enige i at det danske Korn dengang var af ussel Bestaffenhed, Rugen veiede ofte ikke mere end Havren andetsteds,

dertil slet renset, ofte fordærvet, saa at det ikke egnede sig til Ufsætning paa Verdensmarkedet, hvor det altid vragedes. Grunden dertil laae tildeels i Agerbrugets slette Tilstand men dog meest i Danmarks Monopol paa Kornhandelen til det sendensfeldste Norge og den bundne Tilstand, hvori overhovedet Kornhandelen holdtes.

Af andre Udførselsgjenstande ville vi her kun nævne Raps, hvoraf Udførselen af Pontoppidan i den oeconomicke Balance 1759 anslaaes til 8000 Tdr. aarlig. I de 5 Aar fra 1852—56 udgjorde den i Gjennemsnit aarlig: 153,950 Tdr. og kan vistnok uden Overdrivelse anslaaes til at være mere værd end hele Danmarks Udførsel af Kornvarer for 100 Aar siden.

Vi kunne ikke, navnlig af Mangel paa tilstrækkelige Data fra hiin Tid, gaae ind paa at omtale de andre Udførsels-gjenstande, men ville hellere vende os til den anden Gjenstand for vor Sammenligning nemlig:

Landeiendommens Priis.

De kongelige Godser, der solgtes i hiin Periode ved offentlig Auktion, afgive i denne Retning en god Grundvold for Sammenligningen.

Indtil 1766 var saaledes Falster en Domaine; da blev Landet deelt i 10 Godser, der ved Auktion paa Nykjøbing Slot fra 9—12 Septbr. 1766 solgtes for 634000 Rd. Rigsmønt, desuden solgtes nogle enkelte Bønderbyer for sig, meest til Brugerne, og Konge- og Kirketienderne særskilt. Hvor lav end Prisen synes at være, var den dog til stor Fordeel for den kongelige Kasse, da Indtægten af Falster hidtil væsentligt havde bestaaet i Forpagtningsafgiften af de 3 Ladegaarde, tilsammen c. 328 Tdr. Hartkorn, der indbefattet Konge- og Kirketiende og Hoveri omtrent for hele Den kun udgjorde 8000 Rd. Rigsmønt. Bøndernes Landgilde medgif til Forfsud af Sædekorn, Anskaffelse af Besætning, Fattiges Understøttelse &c., ligesom Ladegaardenes Forpagtningsafgift for største Delen opslugtes af Reparationer paa Hovedgaardsbygninger, Kirker &c.

Ved den ovennævnte Auktion kjøbtes det Glasjenske Fideicommiss's Godser Corseelige og Carlsfeldt for 164,000 Rd. R. M.

1855 udgjorde Forpagningsafgiften af den ene af disse Hovedgaarde uden Hoveri og uden Tiender 12,000 Rd. og Nettoindtagten af Godserne, rigtignok med høi Capitelstaxt, 50,200 Rd., endstjøndt Bøndergodset er bortarvefastet paa meget billige Betingelser.

Endnu et Par andre Exempler paa Gods salg fra en lidt senere Periode skulle vi anføre: 1774 solgtes endeel Jordegods henhørende til Nyttedistriktet ved Antvorskov i det nuværende Sorø Amt ved offentlig Auktion, paa meget favorable Betingelser for Kjøberne. Da betaltes:

Baldbygaard med 69 Tdr. Hartkorn fri Hovedgaardstaxt, 1,071 Tdr. Hartkorn Bøndergods og 1½ Tdr. Skovskjold med 104,000 Rd. R. M. og

Taarnborg med 81 Tdr. Hartkorn fri Hovedgaardstaxt 497 Tdr. Hartkorn Bøndergods og 1 Td. Skovskjold med 41,600 Rd., — saaledes at 1 Td. Hartkorn i Gjennemsnit betaltes i første Tilfælde med 91 Rd. i sidste endog kun med 72 Rd.

Ogsaa med Hensyn til Prisen paa Bøndergaarde skal jeg anføre nogle Exempler fra den Tid.

Ved Auktionen over det kongelige Gods paa Falster 1766 oppraabtes det Bøndergods, der ikke fulgte med Godserne By- og Gaardviis til Salg uden at man vistnok havde andet Maal for Die end at bringe den høieste Priis derudaf; det betaltes med omtrent 100 Rd. R. M. pr. Td. Hartkorn.

1770 nedlagdes Hovedgaarden Hjortespring i Kjøbenhavns Amt og deelttes i 11 mindre Gaarde paa 5 Tdr. Hartkorn hver. De udbødes til Arvefæste, men Ingen vilde byde, man maatte da for at faae dem bebyggede, overlade dem til Arvefæsterne, ialmindelighed tidligere Huusmænd paa Godset, for Intet og endda give af Kongens Kasse 100 Rd. dansk Courant (160 Rd. R. M.) til hver Arvefæster i Byggehjælp.

Af flere Grunde ønsker jeg ikke at benytte Perioden efter 1850 til Sammenligning, jeg vil derfor vælge Qvinqvanniet

1845—49, hvorfra man har Sammenstillinger fra det statistiske Bureau; da betalttes 1 Td. Hartkorn

Fæstegods	paa Derne med	753 Rdl.
"	i Jylland	563 "
Selveiergods	paa Derne med	1253 "
"	i Jylland med	833 "

Søge vi om Aarsagerne til hine lave Priser ville vi finde at Skylden ligger ikke i lave Kornpriser. Capitalstaxten var nemlig:

	Rug.	Bvg.	Havre.
1754—63	4 Rdl. 16 f.	2 Rdl. 89 f.	1 Rdl. 78 f.
1764—73	4 " 80 "	3 " 45 "	1 " 93 "
1830—49	4 " 39 "	3 " 21 "	2 " 25 "

altsaa have Kornpriserne været omtrent de samme og naar vi tage den daværende slette Qvalitet i Betragtning endog ikke saa lidt høiere.

Ikke heller Folkemængden kunde gjøre det. I alle i Europa værende Dele af den danske Stat (altsaa Norge iberegnet) var 1769 kun 2,017,000 Indbyggere, medens Folkemængden i Kongeriget, samt Hertugdømmerne, Jøland og Færøerne 1855 udgjorde 2,536,000.

Der maatte altsaa være andre Aarsager tilstede som var Skyld i den ringe Værdi; men før jeg omtaler disse skal jeg med nogle Ord berøre Agerbrugets Tilstand i Danmark i Midten af det forrige Aarhundrede, idet jeg dog nærmest har Derne for Øie.

Hele Landet var inddeelt i Gods, hvoraf omtrent $\frac{1}{4}$ tilhørte Kongen, og tidligere meest havde været ublagte til Rytterdistricter. Næsten alle Bønder hørte til et eller andet Gods, af Selveierbønder fandtes saa at sige ingen.

Alle Bøndergaarde vare samlede i Byer. Udslyttere kjendte man ikke. Omkring Byen laae Marken, nærmest Indmarken, der bestandig holdtes under Drift og længere borte Udmarken eller Overdrevet, der tilligemed de til Byen hørende Skove benyttedes til Græsning og hvoraf et eller andet Stykke

imellem blev opbrudt for at give Havre i nogle Aar efter hverandre.

Indmarken var deelt i 3 Dele: Bygvang, Rugvang og Fælled; den sidste henlaae i Græs. Bygvangen gjødedes i Reglen hvert 9de Aar. Hver Gaard i Byen havde Ret til sin Qvotadeel af Byens Jorder og for at Ingen skulde lide Uret var hver Deel af Byens Jorder, der kunde ansees at være af forskjellig Beskaffenhed eller hvert Solfald deelt i ligesaa mange Agre som der var Gaarde i Byen. Hver enkelt Gaard havde derfor sin Jord adspiltet paa mange forskjellige Steder, og da ingen Hegning kunde tænkes om disse smaa adspredte Stykker maatte enhver Bymand ikke alene med Hensyn til Driftsmaade men ogsaa ved Pløining, Saaning, o. deæl. rette sig efter visse bestemte Vedtægter og efter Fleertallets Bestemmelser.

Hestebesætningen bestod paa en Bondegaard af 8—12 Stykker, hvoraf imidlertid kun et eller to Par holdtes paa Stald om Vinteren, de øvrige, de saakaldte Udgangseg, løb omkring i Skovene og levede af Qviste o. l. og kun naar der laae hoi Sne kom de hjem til Byen, hvor nogen Halm blev kastet til dem paa Møddingen. Af Koer holdtes sædvanlig kun 2—3 Stykker, desuden lidt Ungavæg, Faar og Sviin, som imidlertid Alt var lige udsjelt ernæret.

Med Hensyn til Foldene angive den Tids Forfattere at man under sædvanlige Forhold kunde gjøre Regning paa 3½ Td. Rug, 5—6 Td. Byg og 3—4 Td. Havre efter 1 Td. Udsæd.

Hovedgaardene vare paa den Tid endnu ikke udflyttede, men havde deres Marker blandede mellem Bøndermarkerne, ofte til forskjellige Byer. Da de større Gaarde imidlertid fik $\frac{1}{2}$ af Bondens Afsgrøde (Konge- og Kirketienden) og havde en sikker Arbeidskraft i Høveriet, kunde de indskrænke sig til en ringe Hestebesætning og derimod holde en større Qvægbesætning, og vare derfor i det hele bedre dyrkede og gave flere Fold end Bøndermarkerne, dog

oversteeg de vist neppe 7—8, og naaede maaskee endda knapt dertil paa Grund af Jordens slette Bearbejdning ved Høveriet, Dvægets maadelige Rogt, hvorved Gjødningen blev uden Kraft, og det uheldige Sædskifte.—

Mariagerne til at Agerbruget stod saa særdeles lavt vare forskjellige, men vi skulle her indskrænke os til at nævne tvende, der alene ere tilstrækkelige til at forklare det, nemlig: Bondestrandens Ufrihed og det ubestemte Høveri.

Vornedskabet, der fandt Sted paa Sjælland, Volland, Falster og de mindre Øer, blev som bekendt ophævet 1702 for Alle, der vare fødte efter Frederik den Fjerdes Thronbestigelse den 25de August 1699, og var faktisk at ansee for ophævet allerede i den første Halvdeel af Aarhundredet, men Landmilicen, der oprettedes 1701, tilintetgjorde for en stor Deel de gode Virkninger af denne Foranstaltning, idet Proprietairerne forpligtedes til at levere en Rekrut af hvert Læg paa 20 Idr. Hartkorn, og som Følge deraf ogjaa maatte have Ret til at tilbageholde det unge Mandskab paa Godsjerne. Saalænge denne Foranstaltning kun overholdtes for Forsvarsvæsenets Skyld var den vistnok trykkende for det unge Mandskab, men naar de havde naaet det 40de Aar vare de fri for Udskrivning og kunde som Følge deraf drage hvorhen de vilde. Men efterhaanden trængte sig her Misbrug ind, og mod Midten af Aarhundredet blev Landmilicevæsenet benyttet som Paaskud til at binde hele den mandlige Deel af Befolkningen til Godset; Stavnbaandet, som ved den første Landmiliceanordning begyndte med Drengens 14de Aar, udstraffes 1742 til det 9de, 1764 endog til det 4de Aar, og 1746 blev det paalagt enhver udtjent Landsoldat at vende tilbage til det Gods, hvorfra han var udfreven, og der tage Gaard, hvis han ikke vilde udsætte sig for at sendes til et gevorbent Regiment.

Vornedskabet var saaledes omtrent gjenindført, og udstrakte sig nu over hele Landet, medens det tidligere dog var indskrænket til den sjællandske Øgruppe, og Følgen deraf var, at den slette Tilstand af Agerbruget, som efter alle Be-

retninger herskede paa Sjælland i det 17de Aarhundrede, nu udbredte sig over det øvrige Land. Folkemængden astog, da en stor Deel af det unge Mandskab navnlig fra Jylland og Fyen, hvor man følte Trykket af Indskrænkningen i den personlige Frihed stærkest da det var noget uvant, flygtede til Udlandet og Norge; de hollandske Fiskerskibe og Orlogsmænd vare saaledes for en stor Deel bemandede med danske Folk, der vare rømte bort for at undgaae Stavnbaandets Tryk. Al Virkelyst hos Bonden lammedes, han følte sig aldeles afhængig af Godseieren og Forvalteren og vidste at ligesom disse maatte hjælpe ham med Forskud til Saaesæd og Fødekorn, Laan til Anskaffelse af Heste o. l. naar han trængte da de maatte have Hoveriet udført, saaledes vilde de ogsaa benytte ham, hvis de ansaae ham for velstaaende, til at udføre Arbeide for de forarmede Bønder, fordre forhøiede Afgifter og tvinge hans Sønner til at tage øde Gaarde; derfor var det et gængse Ordsprog: hellere sove sig arm end slide sig arm. Dorskhed, Drifaldighed, Underfundighed og Mistænkksomhed mod Enhver der ikke hørte til Bondestanden ansøres derfor som characteristiske Egenskaber ved den Tid's Bønder, og Proprietairens Stilling ligeoverfor slige Bønder var naturlignvis ikke misundelsesværdig; Bønderne paadroge sig hyppig store Skatterestancer, som Proprietairen maatte betale, Afgifter fik han i slette Aar ingen af og for at faae Hoveriet udført maatte han komme Bonden til Hjælp, selv om denne var nok saa lad og ligegyldig for sin Gaards Drift; sætte ham fra Gaarden hjalp ikke synderligt da det var vanskeligt at finde en bedre Efterfølger. Alligevel satte Proprietairerne sig af al Magt mod enhver Foranstaltning, hvorved Bondens Stilling kunde blive friere; de vidste af Erfaring, hvor vanskelig de havde ved at bringe noget ud af Godset, selv naar de havde Bonden ganske under deres Herredømme; efter sædvanlig menneskelig Kortsynethed og Lyst til at herske gif deres Bestræbelser derfor ialmindelighed kun ud paa at trække Baandene strammere og strammere; Bonden taalte ikke Frihed, det var Herregaardene,

der holdt Landet oppe, og disse vilde blive ødelagde naar Regjeringen ikke gav Proprietairen fuld Magt over Bønderne — vare Sætninger, der bestandig udtaltes af Proprietairerne og deres Venner og vi maae være billige nok til at indrømme at fra det Standpunkt de kjendte Forholdene, kunde de let komme til at bedømme Sagen saaledes.

Den næste Aarsag til Agerbrugets lave Standpunkt var det ubestemte Hoveri. Bønderne vare forpligtede til at dyrke Hovedgaardens Mark, og kunde derfor tilsiges naar man fandt det passende for Herregaardens Drift uden at der blev taget noget Hensyn til, hvorledes de skulde passe deres eget Avlsbrug. Ved en Forordning af 20de Febr. 1771 indførtes vel bestemt Hoveri, men det ophævedes igjen 1773, da det ved en Forordning af 12te August bestemtes at Hoveriet skulde forrettes efter enhver Egns gamle Skik og Brug. Paa denne Maade blev enhver Forbedring af Agerbruget, der indførtes paa Hovedgaardene, til Landets Skade istedetfor Gavn, da Hoveriet derved blev end mere trykkende for Bonden, og denne end mere forhindret i at passe sit eget Avlsbrug. Det var dog ikke Hoveriet i og for sig, der virkede saa overordentlig lammende paa Udviklingen af Landets Agerbrug, men mere den Ligegyldighed, hvormed Arbeidskraften behandledes, og den forfærdelige Udsættelse der dreves hermed. Til hvert Arbeide tilfagdes 3—4 Gange saamange Folk og Heste som vare nødvendige for at udføre det. Bonden søgte at slippe saa let som muligt; naar Dagen var gaaet tog han hjem og hvad han ikke var bleven færdig med tilfagdes næste Dag andre til at fuldende; at Touren da desto snarere kom til ham igjen, tænkte han ikke paa, han søgte kun at gjøre sig sit Arbeide saa let som muligt, og da man paa Herregaarden var sikker nok paa at faae Arbeidet udført, ved at tilfise saa stor en Arbeidskraft man vilde, saa havde Ladefogden ikke heller stor Interesse af at paasee at Enhver arbeidede tilbørligt, undtagen naar Arbeidet var paatrængende, som ved Indkjørsel af Eed o. l. Naar Opsynet vendte Ryggen gjorde Ingen noget, der læsledes saa

lidt som muligt paa Bognene, ved Pløiningen søgte man at holde sig nær Overfladen, og alt Arbeide udførtes overhovedet saa slet, som det kun nogenlunde lod sig gjøre. Naar man nu betænker at der efter den Tids Brug, idetmindste paa Sjælland, behøvedes 3—4 Par Heste og et Par Plougkjørere foruden Plougfjarlen til at pløie omtrent 6 Skpr. Land daglig, at disse dertil ofte havde en Miil hen og en Miil tilbage, som de for at spare paa Arbeidsdyrenes Kræfter ialmindelighed ikke kunde tilbagelægge den samme Dag Arbeidet fandt Sted, og der altsaa til at udføre det Arbeide, som vi nu udføre i $\frac{3}{4}$ Dag med 1 Par Heste og en Karl, behøvedes 3—4 Par Heste og 2—3 Mennesker i to Dage, Sen- og Tilbageveien iberegnet, og at disse Mennesker og Arbeidsdyr i den Tid dog skulde have Føde, hvor simpel denne end var, vil man forstaae hvor overordentlig kostbart Hovet var for Landet og hvor umuligt det under saadanne Omstændigheder var for Agerbruget at have sig. Men hertil kom at Staten ogsaa gjorde store Fordringer til Bondens Arbeidskraft, og over det Tryk Anlæggelsen af de nye Hovedveie gennem Sjælland udøvede paa Bønderne fortes dengang store Klager, hvad Enhver, der fjender den Maade, hvorpaa Beiarbeidet in natura udførtes endnu for 20 Aar siden, og den Ødselhed, hvormed Bondens Arbeidskræfter benyttedes, let vil kunne forstaae. —

De Foranstaltninger, der 1757 og de nærmest følgende Aar bleve truffene for at fremme Landbruget, kunde under Forhold som de nys beskrevne ikke føre til noget Resultat. De udgivne Skrifter bleve ikke læste af Bøndestanden og endssjøndt de vel hidroge til Agerbrugets Forbedring paa Herregaardene idet fra denne Tid den holsteenske Kobbeldrift mere og mere fortrængte det gamle Trevangsbrug, Overdrevsjorder bleve tagne under Opdyrkning, Stene og Krat ryddedes, Indhegninger foretoges og bedre Bygninger opførtes, saa forøgedes Bøndernes Hovet i en betydelig Grad, og da dette Arbeide som vi ovenfor have viist, var overordentlig kostbart for Landet, saa tør man nok paaftaae at disse Forbedringer paa den Tid

snarere vare til Skade end til Gavn for Landet i det Hele, hvor gjerne vi end erkjende, at det Exempel som derved blev givet paa et bedre Agerbrug siden har baaret gode Frugter. Lovene angaaende Udskiftning vare ufuldstændige og virkede ogsaa kun meget lidt, ligesom Exemplerne fra Hirschholm og Bernstorff i lang Tid vare temmelig enestaaende. Saalænge Stavnssbaandet og det ubestemte Hoveri bestod maatte alle øvrige Forholdsregler, der bleve trufne til Agerbrugets Fremme, hvor hensigtsmæssige de end i og for sig kunde være, blive uvirkelige, men just de gjennemgribende Foranstaltninger frygtedes af de Mænd, der vare ved Statsrøret, og som i Reglen selv besad store Jordeiendomme. Først tredive Aar senere lykkedes det efter mange Kampe og ved et Sammenstød af heldige Omstændigheder at faae de Reformer satte igjennem, som Fædrelandsvennen saa længe havde suklet efter, og dertil bidrog vel ogsaa Bøndernes bestandig flettere Tilstand, der ved uheldige Aar, Dværgsyge o. l., var bleven saa forværret, at Forandringer næsten vare uundgaaelige. Den 12te Juni 1788 ophævedes Stavnssbaandet og i Tidrummet fra 1790—1800 udkom en Mængde Anordninger, der ordnede Landbosforholdene paa en for Proprietair og Bonde billig Maade. Frugten af de nye Foranstaltninger viste sig snart, men Udviklingen blev hæmmet først ved Krigen 1807—14 og senere ved ugunstige Tidsforhold, saaledes at det først er efter 1830 at Fremgangen har været stadig og saa stærk, at vistnok ingen tidligere Periode af vor Historie kan opvise Magen dertil. Indtil 1850 gik Udviklingen sin naturlige Gang og Prijerne holdt Skridt dermed. Hvorvidt det har været Tilfældet efter den Tid og om ikke ogsaa her Speculationen for ved Kjøb og Salg af Eiendomme hurtigt muligt at skabe en Formue har havt en uheldig Indflydelse paa Forholdenes Udvikling, skal jeg ikke gaae ind paa, da jeg agter at foreslaae Spørgsmaalet om Eiendomspriser til Discussionsgjenstand ved næste Møde. Mine Tvivl i denne Henseende ere imidlertid Grunden til at jeg har valgt Exemplerne for Sammenligning med tidligere Forhold fra nogle Aar tilbage.

See vi tilbage paa Resultatet af Sammenligningen maa vi vistnok erkjende, at den i høi Grad falder ud til Gunst for den nuværende Tid, som med Hensyn til Produktion, Folkemængde og Udvikling af Samsundsforholdene staaer langt over det forrige Aarhundrede. Men dog vilde vi feile, hvis vi troede at have naaet et meget fremragende Punkt i Agerbruget; det er ikke Tilfældet. Vi ere fortrinsviis endnu kun kornproducerende, og det er nærmest kun i denne Henseende og især med Hensyn til Jordens bedre Dyrkning, Opbrydning af raa Jorder, Mergling o. l., at vore Fremskridt i Agerbruget bestaae, hvorimod den rette Forbindelse imellem Korndyrkning og Dvægavl, hvorved først et sikkert og kraftigt Agerbrug bliver muligt, endnu kun undtagelsesviis findes. Dyrkning af Handelsplanter: Raps, Hør, Hamp, Humle o. l., finder kun Sted i en indskrænket Grad og kan ikke udvides mere før Jorden bliver sat i en kraftigere Stand end nu i Almindelighed er Tilfældet. Derfor mangler vort Agerbrug endnu den Fasthed til at imødegaae Conjunkturer som baade for Statens og Landmandens Bedkommende er saa overordentlig vigtig; endnu ere vi aldeles afhængige af Prisen paa Korn og magre Kreaturer, et slet Kornaar har derfor den uheldigste Indflydelse paa vort hele Agerbrug, medens vi ved Dyrkning af Handelsplanter og et større Udbytte af Dvægavlen vilde bringe en høiere Indtægt tilveie, og være langt mere uafhængige af Conjunkturerne.

Naar en Mand om hundrede Aar anstiller en Sammenligning mellem Agerbrugets Tilstand da og nu, er jeg overbevist om, at han, ligesom jeg iasten, vil finde overmaade meget at udsætte paa Fortidens Agerbrug, og have Veilighed til at glæde sig over de Fremskridt, som den Tid har gjort; men i een Retning kan Forskjellen aldrig blive saa stor som den har været og det er i Henseende til Bondens Tilstand og Landbosforholdenes Udvikling, deri vil altid det sidste Aarhundrede staae som Glanspunktet i vort Fædrelands Historie.
